

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Bakalářská práce

STAROST O SOCIÁLNĚ SLABÉ V MEZOPOTAMSKÝCH ZEMÍCH

Vedoucí práce: doc. Adam Mackerle, Th.D
Autor práce: Sandra Spievaková
Studijní obor: Sociální a charitativní práce
Forma studia: Kombinovaná
Ročník: 3. ročník

2021

Prohlašuji, že jsem autorkou této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

Datum 10.04.2021

Sandra Spievaková

Děkuji vedoucímu bakalářské práce doc. ThLic. Adamu Mackerlemu za trpělivost,
cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod.....	5
1 Historie Mezopotámie (doba kamenná do doby starobabylonské).....	7
2 Fungování mezopotámské společnosti v období 2350-1530 př. n. l.	10
2.1 Politická moc	10
2.2 Ekonomický systém starověké Mezopotámie	11
2.3 Vznik a zánik manželství.....	12
3 Problematika sociálně slabých v mezopotámských zákonících	14
3.1 Vdovy a sirotci	14
3.2 Ochrana postižených žen v průběhu manželství	15
3.3 Ochrana dlužníků.....	16
3.4 Ochrana otroků	18
3.5 Dlužní otroctví.....	19
3.6 Příčiny vzniku dlužního otroctví	19
3.7 Systém půjček.....	20
3.8 Zajištění úvěru	21
4 Mezopotámské zákonodárství.....	22
4.1 Náписy Entemeny, vladaře Lagaše (cca 2405-2375 př. n. l.).....	23
4.2 Náписy Urukaginy, vladaře Lagaše (2351-2342 př. n. l.)	24
4.3 Náписy Gudey, vladaře Girsu (2144-2124 př.n.l.)	25
4.4 Zákony Urnamma, vladaře Uru (2111-2093 př. n. l.)	25
4.5 Zákony Lipit-Ištara, vladaře Isinu (1934-1924 př. n. l.).....	26
4.6 Zákony z Ešnunny (18. stol. př. n. l.)	26
4.7 Chamurapiho zákoník (1810-1750 př. n. l.)	27
5 Porovnání sociálních problémů dnes a dříve	29
Závěr	33
Reference	35
Abstrakt.....	37
Abstract	38

Úvod

Ve své práci budu rozebírat téma ochrany sociálně slabých v Mezopotámské společnosti, které jsem si vybrala, protože je úzce spjaté s mým studijním oborem. Ochrana sociálně slabých je jedno z hlavních témat oboru Sociální a charitativní práce, takže je mi velmi blízký. Samotné oblast ochrany sociálně slabých osob přetrvává až do současnosti. Budu se snažit přinést konkrétní příklady ochrany daných znevýhodněných sociálních skupin obyvatelstva, pohled na příslušné zákoníky v onom období a způsoby, jakými se vladaři snažili řešit situaci těchto svých poddaných. V dnešním

V první části bakalářské práce nastíním historický vývoj Mezopotámie od doby kamenné až po dobu babylonskou. V dalším výkladu historického vývoje již nebudu pokračovat, jelikož výzkum zákonů, které slouží jako ochrana sociálně slabých osob, se omezuje pouze na dobu předsargonskou až po vládu Chammurapiho a další zkoumání by již bylo zbytečné. K lepšímu pochopení společnosti jsem do této části také zařadila zeměpisné vymezení, které nám napoví, proč byla Mezopotámie centrem obchodu.

K pochopení společnosti a jejího fungování je důležité popsat společnost jako celek. Pokud bych se soustředila pouze na téma ochrany sociálně slabých, mohlo by dojít k nepochopení a zkreslení některých skutečností. Abych tomuto předešla, bude kapitola fungování mezopotámské společnosti v období 2405-1750 př. n. l. zaměřena na politický systém, kde nahlédnu na postavení zákonodárců a jejich politického vlivu.

Velmi důležitou podkapitolou k pochopení společnosti a jejího fungování je nastínění ekonomického systému a role rodiny.

V další části se dostávám k jádru své práce, a to k definici sociálně slabých osob. Úkolem mé práce bylo zjistit, kdo byly sociálně slabé osoby a jakým způsobem byly chráněny. Nejdůležitějším zdrojem, díky kterému budu schopna pohlížet na tuto problematiku, bude zákonodárná tvorba mezopotámských vládařů v období 2400 př. n. l. až po 1750 př. n. l. Díky jednotlivým zákonům je možné nahlédnout na postavení sociálně slabých osob, jejich postavení a formy ochrany.

V kapitole mezopotámské zákonodárství více přiblížím vznik mezopotámských zákonů, jejich evidenci a také poskytnu historický kontext pro lepší pochopení důvodu vydávání zákonů.

V poslední části své práci se věnuji porovnání ochrany sociálně slabých osob mezopotámskými zákonodárci a dnešními zákony.

Ve své práci se rovněž snažím v rámci nastudované literatury porovnat způsob, jakým se vládnoucí vrstva stavěla k ochraně sociálně znevýhodněných osob a jakým způsobem tato ochrana probíhá v současnosti. Poskytla jsem, pokud možno, ucelený náhled na danou problematiku i s uvedením do kontextu dané doby, aby bylo možné celý tento komplexní problém společnosti lépe pojmut a pochopit. I s ohledem na délku sledovaného období a rozsah této práce, není možné tak složitou tematiku probrat do podrobností, které by si zajisté zasloužila, přesto věřím, že se mi to povedlo co nejlépe. Primárními zdroji, ze kterých jsem při psaní své bakalářské práce vycházela, jsou uvedeny v seznamu literatury, které jsou schválené a doporučené doc. ThLic. Adam Mackerle, Th.D. Sekundární zdroje, ze kterých jsem čerpala, byly primárně zahraniční, ale také tuzemské literární a internetové odborné zdroje věnované problematice.

1 Historie Mezopotámie (doba kamenná do doby starobabylonské)

Ačkoliv se má bakalářská práce soustředit na dobu přibližně od 2400 př. n. l. až po 1750 př. n. l., z důvodu přehlednosti osvětlím historii Mezopotámie od doby kamenné až po mnou zpracovávané období.

Doba kamenná byla první a nejdelší kapitolou historie, odehrávala se v době cca 70000-5800 př. n. l. Samotnou dobu kamennou můžeme rozdělit na paleolit (70000-9000 př. n. l.), mezolit (9000-7000 př. n. l.) a neolit (7000-5800 př. n. l.). Změna životního stylu znamenala také pohyby mezi jednotlivými obdobími, jelikož paleolit byl založen na shromažďování potravin, neolitická ekonomika byla již založena na produkci potravin prostřednictvím chovu zvířat a zemědělství. Zatímco paleolit byl mobilnější, způsob života v neolitu byl spíše osídlenější, a to z důvodu vývoje zemědělství a domestikace zvířat, což mělo vliv na tehdejší způsob života.

Rozrůstání civilizace pokračovalo i v době měděné (cca 5800–3750 př. n. l.), což bylo primárně zapříčiněno průmyslovou revolucí v Neolitu, díky které došlo k zvýšení nabídky potravin.

Další kapitolou historie byla doba bronzová, která se odehrávala v době cca 3750-2900 př. n. l. V tomto období byli osadníci nuceni emigrovat ze severní části Mezopotámie na jižní část kvůli suchému, chladnějšímu a méně pohostinnému klimatu. Doba bronzová je známá nejdůležitějším vynálezem, a to je písmo, které mělo dopad na celý svět.^{1,2}

Změna klimatického období, která ovlivňovala v době bronzové severní část Mezopotámie, začala v raně dynastickém období v letech 2900-2334 př. n. l. ovlivňovat také jih. V tomto období byly vytvářeny zavlažovací kanály, avšak jejich údržba nebyla snadná a bylo potřeba společenského úsilí, což vytvořilo centralizovaný orgán a vládní kontrolu. Voda byla pro města velmi důležitá, vznikaly tedy spory mezi městy a následným ozbrojeným konfliktům. Jižní Mezopotámie známá jako Sumer oplývala přebytkem vody a úrodnou půdou, což bylo znamením dobrého života pro její obyvatele. V tomto období vzkvétala města jako Kish, Isin, Nippur, Shurupak, Lagash, Uruk, Larsa, Ur a Eridu, která byla řízena královskými dynastiemi.³

¹ Srov. BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 54-56.

² Srov. ROCHBERG, Francesca. *The History of Science and Ancient Mesopotamia*.

³ Srov. BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 56.

Poté následovalo období akkadské (2334–2193 př. n. l.), kdy semitský král Sargon zahájil vojenský útok na bohatou Jižní Mezopotámii, kterou po dobytí sjednotil a stal se prvním pánem Mezopotámie. Jeho následníci ovládali zemi téměř dvě století, avšak kočovné kmeny z okolních hor Zagru, nazývaní Gutejci napadli zemi a zničili její hlavní město. Jižní část země byla ušetřena a panovník Gudea zde upevnil svou moc. Poté, co byli Gutejci z Mezopotámie vyhnáni, nastala poslední část sumerské epochy. Politická moc se přesunula do města Uru, kde byla založena III. urská dynastie panovníkem Ur-nammuou. Poté byl Ur-nammua nazýván králem Sumeru a Akkadu. Posledním vládařem této dynastie byl Ibbi-Sina a za jeho dob Sumer padl díky útokům západosemitských kmenů a Elamitů.⁴ V následném období známé jako starobabylonské (1900–1595 př. n. l.) bylo vytvořeno několik městských států, mezi kterými utvářeli důležitou úlohu města Isin, Larsa, Ešnunna, Mari a Babylón. Právě v Babylónu byla vytvořena Chammurapim, šestým členem zakladatelské dynastie metropole. Chammurapi je znám jako nejvýznamnější vladař staroorientálních dějin. Během svého čtyřicetiletého vládnutí pečoval o rozkvět své země, byl velmi schopný ve vedení diplomatické taktiky, ale také se mu dařilo odrazit nepřátelské útoky. Díky jeho schopnostem si podrobil Isin, Uruk, východní oblasti povodí dolního Tigridu a po porážce elamského vladaře Rim-Sina se stal panovníkem „Akkadu a Summeru“. Nakonec se mu podařilo vytvořit velikou říši, která vedla od Perského zálivu až na sever k okrajům Syrské pouště. Chammurapi nebyl pouze dobrým vůdcem svého vojska, ale vydal jednotný právní řád svými zákony, psané v akkadštině, což vedlo k dokonalé správě země. Během vládnutí Chammurapiho nástupci začala země upadat. Kvůli vysokému počtu nepřátel říše padla Mezopotámie při napadení Chetitů. Název Mezopotámie neboli „země mezi řekami“ pochází od řeckých cestovatelů a historiků. Pokud bychom chtěli určit, co charakterizovalo Mezopotámii, jistě by se jednalo o řeky Eufrat a Tigris. Obyvatelé tehdejší Mezopotámie neměli název pro celou zemi, ale používali pouze názvy měst a království, ve kterých žili.^{5 6} Pokud bychom přenesli starověkou Mezopotámii na dnešní mapu světa, zjistili bychom, že by ležela zčásti na území dnešního Iráku, severovýchodní Sýrie, jihovýchodního Turecka a jihozápadního Íránu.⁷

⁴ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 33-34.

⁵ Srov. FRYE, Richard. *History of Mesopotamia* [online].

⁶ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 35.

⁷ Srov. BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 2.

Její tehdejší poloha vytvářela skvělé podmínky pro vznik obchodu, jelikož byla křižovatkou cest, která spojovala tehdejší země. Mezopotámská společnost byla na obchodu závislá, protože znamenal hlavní zdroj hmotného blahobytu. Země oplývala zemědělskými produkty, které byly následně prodávány a zaměňovány za dřevo, především stavebním kamenem a kovy, kterých zde byl nedostatek. Zemědělcům a obchodníkům byla tedy přisuzována velká pozornost ze strany panovníků za jejich přínos zemi. Aby bylo možné využít zemědělských darů země k dalšímu rozvoji obchodu, bylo potřeba, aby se lidé spojili. Zde můžeme vidět základy vzniku prvních občin. Kvůli zvýšené produktivitě vznikala dělba práce, která vedla ke společenským rozdílům, vzniku prvních občin a následné třídní společnosti.⁸

⁸ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 11-14.

2 Fungování mezopotámské společnosti v období 2350-1530 př. n. l.

V následující kapitole popisují fungování společnosti od akkadského období až po dobu 1. dynastie babylonské, jelikož zákoníky, ze kterých čerpám, byly vydány během tohoto období.

2.1 Politická moc

Jako každá komunita vyžadovala Mezopotámie vládní organizaci, což byl prostředek, kterým lze regulovat sociální interakce. Kvůli složitosti takové organizace, které byla především ovlivněna velikostí a rozmanitostí předměstských měst a ze své podstaty vykazovalo vysoký stupeň obojího. Bylo tedy nutné, aby zde existovala struktura mezopotámského města s vládními pravomocemi. V mocenských vztazích můžeme vidět dvě strany. Na jedné straně byl král a veřejné instituce, kteří byli podporou královi vlády a na druhé straně občané, kteří měli určité nepopsané pravomoci. Ke sjednávání kontaktu mezi oběma stranami existovala skupina úředníků. Koruna, občané a úředníci byli tři prvky, které hrály roli v městské správě. Král byl vždy považován za politickou moc nebo dokonce za jediný prvek s jakoukoliv mocí v mezopotámské společnosti. Politika na starověkém blízkém Východě neexistovala, protože diskuze o politice ze strany občanů nebyla otevřená ani závazná, a král učinil veškerá rozhodnutí sám. Mezopotámský král měl vůči svému lidu závazky, které byly ve starověkých pramenech přirovnávány k odpovědnostem pastýře vůči jeho státu. Musel zajistit, aby byli lidé krmení a chránění před nepřáteli. Král byl vůdcem v dobách války, zaručoval úrodnost země kopáním a udržováním zavlažovacích kanálů, zajišťoval také spravedlnost a odvracel božský hněv proti svému lidu. Na oplátky za tyto služby byli občané povinni platit daně a poskytovat své služby v zemědělství a válkách.⁹

⁹ Srov. VAN DE MIEROOP, Marc. *The ancient Mesopotamian city*, s. 118-121.

2.2 Ekonomický systém starověké Mezopotámie

V moderním západním světě je ekonomika brána jako produkt lidského úsilí. Na jedné straně je poptávka a na druhé straně nabídka. Ve starověké Mezopotámie byla ovšem ekonomika spjatá s posvátnou entitou a její úspěch nezáležel na lidské práci, ale na božské síle. Dnešní ekonomiku nám tlumočí studování ekonomové, ale starodávná ekonomika byla vedena specialisty, kteří se nazývali kněží. Mezopotámská ekonomie byla založena na zemědělství, takže záleželo na úrodnosti půdy a hojnosti vody. Každá tato důležitá část měla svého boha, který dokázal vše ovlivnit. Bohyně Ninhursag byla „matkou země“ a bohem pro sladkou vodu pod půdou byl Enki. Každé město uctívalo také vlastní božstva, modlilo se k nim a přinášelo jim oběti. Půda byla zpočátku vlastněna bohem města a byla spravována kněžstvem, ale pozdějšími vlastníky půdy se stali vládci a členové aristokracie. Později se k vlastnění půdy dostali také lidé, kterým byly uděleny zvláštní granty a příbuzenské Díky úrodné půdě, kterou Mezopotámie nabízela. Zpočátku se lidé živili lovem, sběrem, pěstováním plodin a domestikací zvířat. Tento způsob obživy znamenal, že lidé žili usazeným způsobem života. Díky zemědělství se malé komunity postupně rozrůstaly do velikosti měst, a to bylo základem městské civilizace. Neexistovaly pouze zemědělské profese, ale také profese, které vyžadovaly vysoký sociální status a mnoho let odhodlání. Patřila mezi ně například profese lékaře, písaře a kněží, kteří se specializovali na astronomii, exorcismus a věštění. Díky úrodné půdě, kterou Mezopotámie nabízela, vzrůstaly ideální podmínky pro usazený život. Vzestup imperialismu a byrokracie znamenal vytvoření třídy úředníků a vojáků.¹⁰ Městský stát byl do značné míry samostatnou jednotkou a chrám měl nad hospodářskou aktivitou nesmírnou míru kontroly.¹¹

¹⁰ Srov. BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 61.

¹¹ Srov. *Mesopotamian Civilization & Ancient Greece* [online].

Obchodníci, řemeslníci a dělníci byli zaměstnanci chrámu. Po celou mezopotámskou historii měl chrám a palác obrovský ekonomický vliv.¹² Obchod probíhal v podobě barteru – obchodovalo se se zbožím a službami za jiné zboží a služby. Pokud chtěli občané Mezopotámie získat zdroje, které jim chyběly, byli nuceni směňovat. To vše vedlo k obchodování starověkých mezopotámských občanů s lidmi z jiných oblastí. Na rozdíl od moderní civilizace byl dříve využíván ječmen, olovo, měď, bronz, cín, zlato a stříbro, který fungoval jako mince či papírové bankovky.¹³

2.3 Vznik a zánik manželství

Dalším důležitým prvkem k pochopení fungování toho, jak společnost ve starověké Mezopotámii fungovala, je porozumět tomu, jak byla chápána role rodiny. Účel manželství byl v podstatě neměnný. Šlo především o zajištění potomstva, a to synů, udržení hospodářské existence a kontinuita rodiny. Manželské právo můžeme charakterizovat silným konzervatismem a také tradicí. Aby bylo manželství platné, musela být splněna podmínka písemné dohody. Pokud si muž nevyžádal souhlas ženiných rodičů, neuspořádal „*kirram*“ neboli svatební hostinu, a nebyla sepsána dohoda o uzavření manželství, pak se jednalo o „*matrimonium nullum*“, což znamenalo, že se nejedná o vznik manželství ani v případě, že spolu žili rok v jedné domácnosti. Neuzavření smlouvy mohlo mít ovšem také trestní následky. V případě, že muž násilím odvedl ženu, zbavil ji jejího panenství poté, co jiný muž přinesl ženiným rodičům obvinění, byl tento muž potrestán smrtí jako únosce. Při uzavření manželství musel muž přinést svému budoucímu tchánovi obvinění nebo zasnubní závdavek. I budoucí tchán byl zavázán povinnostmi, které v případě nedodržení byly trestány sankcemi. Pokud se tchán zavázal k odevzdání dcery a tento závazek nesplnil, musel poté vrátit obvinění spolu se svatebním darem dvojnásobně. Muž, který odstoupil od sňatku, protože zlákal jinou ženu, byl povinen nechat veškeré dary, které přinesl tchánovi. Majetkové právo bylo součástí manželství, a proto muselo být upraveno zákony.

¹² Srov. *Mesopotamian Civilization & Ancient Greece* [online].

¹³ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 245-246.

Manžel za vzniklé předmanželské dluhy neručil. Za dluhy, vzniklé během manželství ručili manželé solidárně. Podle zákona měl ovšem manžel právo prodat manželku i děti do dlužního otroctví.¹⁴ Ve starověké Mezopotámii se věřilo, že rodina byla hlavním stavebním kamenem pro společnost.¹⁵ Během tisíciletého vývoje od rozkladu prvobytné komunity došla rodina ke společensko-hospodářské jednotce s patriarchálním charakterem. Patriarchální charakter byl více projevován mezi rodiči a dětmi než mezi manžely. Žena, která porodila svému manželovi první dítě, byla teprve poté spjata s ním a jeho rodinou. Díky mateřství se nestala plnoprávným občanem, ale více právně zajištěným členem rodiny.¹⁶

Jak již bylo zmíněno, manželství vznikalo za účelem plození potomků, ale docházelo také k případům, kdy ženy nemohly mít děti. Pokud byla žena neplodná, měl manžel právo na druhou manželku nebo mohl použít služebnou za účelem získání dědice. Očekávalo se ovšem, že bude manžel nadále podporovat manželku v jeho domácnosti. V případě neplodnosti manželky měl manžel možnost rozvodu, ale byl by povinen vrátit věno své manželky, zaplatit ji celou původní částku za sňatek nebo dokonce podstatné peněžité vyrovnání, jenž diktoval zákon. Jednalo se o přesvědčivou demotivaci proti podání žádosti o rozvod. Sterilita nebyla jediným důvodem pro rozvod. Pokud manžel týral svou manželku a upíral ji manželská práva, měla možnost podat žádost o rozvod. Zákony se ovšem více věnovaly hříchům manželek, nežli manželů. Pokud manželka zanedbávala svou práci v domácnosti, zasloužila si být rozvedena bez jakéhokoliv finančního vyrovnání. Nejzávažnějším hříchem bylo cizoložství. Pokud byla nařčena svým manželem z cizoložství, mohla se očistit přísahou své věrnosti před Bohem. Pokud byla nařčena z cizoložství svými příbuznými nebo sousedy, byla hozena do řeky a nechána na pospas. V případě, že ji během sexuálního aktu přistihli, byla přivázána ke svému milenci a oba byli utopeni.¹⁷

¹⁴ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 245-246.

¹⁵ Srov. BERTMAN S. *Handbook to life in ancient Mesopotamia*. Infobase Publishing, 2003- str.275

¹⁶ Srov. KLÍMA, J. *Nejstarší zákony lidstva: Chammurapi a jeho předchůdci*. Praha: Academia, 1979. Str.245-246

¹⁷ Srov. BERTMAN S. *Handbook to life in ancient Mesopotamia*. Infobase Publishing, 2003- str.275-277

3 Problematika sociálně slabých v mezopotámských zákonících

Ke správné definici sociálně slabých ve starověké Mezopotámii nám budou oporou zákoníky, které byly vydány vladaři té doby. Pomohou nám definovat, kdo byly sociálně slabí a při pohledu na zákony zjistíme, že tyto osoby vyžadovaly větší ochranu zákonodárců než ostatní skupiny obyvatelstva z důvodů jejich větší zranitelnosti, často horší možnosti hmotného zajištění či případného sociálního znevýhodnění. Sociálně slabé osoby rozdělím na samostatné kategorie, kde uvedu zákony, které se týkají ochrany těchto obyvatel, a pokusím se definovat, jakými způsoby jsou chráněny. Následující zákony jsou pro nás základním kamenem pro definování sociálně slabých osob. Zákonodárci opakovaným vydáváním svým obyvatelům připomínali zásady, které měly být dodržovány, a které byly předneseny v předchozích zákonících napříč staletími. Jelikož se jednalo o globální a nadčasový problém, vládci byli nuceni opětovně vytvářet nové zákoníky s opakujícím se tématem.

3.1 Vdovy a sirotci

První kategorie bude věnována vdovám a sirotkům, ale některé zákony se dotknou také ostatních kategorií sociálně znevýhodněných obyvatel, jako jsou otroci či dlužníci.

„Bohatý nečinil bezpráví sirotě, mocný nečinil bezpráví vdově. Otroka, který se provinil, jeho pán neudeřil do hlavy, otrokyni která se dopustila špatnosti, neztloukla její paní do obličeje. V jeho městě leželi mocný a slabý bok po boku, na zlých jazycích (zlovolná) slova změněna (v dobrá), z chrámu odstranil všechno špatné, na příkaz bohyně Niiny a boha Ningirsua upřel svou pozornost.“¹⁸ (Gudea)

„Sirotek nebyl vydán na pospas boháči, vdova nebyla vydána na pospas mocnému, jednoho šekelu nebyl vydán na pospas člověku jedné miny.“¹⁹ (Urnamma)

¹⁸ KLÍMA, J. Nejstarší zákony lidstva: Chammurapi a jeho předchůdci. Praha: Academia, 1979. Str. 109

¹⁹ KLÍMA, J. Lidé Mezopotámie: cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu. Praha: Orbis, 1976. Stopy, fakta, svědectví (Orbis). Str. 204

„Aby silní nemohli utlačovat slabé (a), aby se spravedlnost dostala sirotkovi a vdově, zapsal jsem svá drahocenná slova do svého památníku a založil (je) před svou sochu (nazvanou) „Král spravedlnosti“ v Babylonu.“²⁰ (Chammurapi)

„Zbavil domovy obyvatel Lagaše lichvy, zabírání, hladu, krádeže, násilí, vyhlásil jejich osvobození od dluhů. Aby mocný nekřivdil sirotě a vdově, uzavřel Urukagina s bohem Ningirsuem tuto dohodu.“²¹ (Urukagina)

Předchozí zákony jsou pro naši analýzu stěžejní, díky nim můžeme definovat chráněné osoby. Subjekty, které vyžadují ochranu, jsou v tomto případě vdovy a sirotci. Každý z těchto zákonů je líčí jako osoby, které musí být chráněny před mocnějším obyvatelstvem. Smyslem zákonů od všech zákonodárců zůstává stejný po mnoho generací, a mění se pouze přesná formulace daných ustanovení. Podle zákonů byli vdovy a sirotci nezajištěné osoby, případně mohly být sociálně znevýhodněné vůči ostatním obyvatelům. Jak někteří autoři uvádějí, často tyto skupiny byly terčem útaku či křivd od ostatních. To bylo zřejmě důvodem k vydání zákonů, které měli fungovat jako ochrana. První zákon líčí také ochranu otroků, kterým bude věnována samostatná část.

3.2 Ochrana postižených žen v průběhu manželství

Na základě vydaných zákoníků, které ochraňovaly ženy, jež v průběhu manželství utrpěly zranění, které je znevýhodnilo pro jejich další uplatnění v životě, můžeme usoudit, že tato skupina žen nebyla zanedbatelná.

„Jestliže něčí první žena ztratila zrak nebo ochrnula, neopustí dům. Vezme-li si její manžel druhou ženu, bude živit (svou) pozdější ženu i (svou) první ženu.“²² (Lipit-Ištar)

²⁰ International Journal of Business and Social Science [online]. Copyright © [cit. 07.01.2021]. Dostupné z: http://www.ijbssnet.com/journals/Vol._2_No._8%3B_May_2011/14.pdf

²¹ KLÍMA, J. Nejstarší zákony lidstva: Chammurapi a jeho předchůdci. Praha: Academia, 1979. Str. 107

²² KLÍMA, Josef. Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci, s. 107.

Předchozí zákon ochraňuje manželky, které utrpěly postižení během manželství. Takto postižená žena nesměla být ze svého domu vypuzena manželem. Pokud se její manžel znovu oženil, měl vyživovací povinnost vůči své první ženě. To, že bylo vydáno mnoho zákonů, které upravovaly průběh manželství a jeho konec, můžeme předvídat, že se nejednalo o výjimečný případ. Na to, že manželství nebylo vždy věčné a existovaly často případy, kdy bylo manželství ukončeno, poukazují také někteří autoři. Josef Klíma se ve svém díle „Nejstarší zákony lidstva“ na toto téma také zaměřuje a uvádí možné důvody ukončení manželství a také jeho proces při jeho ukončení.²³

Zákonodárce Lipit-Ištar si byl vědom slabosti bývalé manželky, která se o sebe nemohla plně postarat, vydal tedy zákon, který ji ochrání i v případě, kdy se manžel rozhodne manželství ukončit.

3.3 Ochrana dlužníků

Poměrně početnou skupinou obyvatel byli dlužníci. Mnoho zákonodárců na ně proto při tvorbě práva myslelo, aby jim poskytlo ochranu. Tato skupina byla rozsáhlá a pro zajištění sociálního klidu na ně těmito výnosy mnoho panovníků pamatovalo a tím si zaručili klid a loajalitu svých poddaných.

„Vyhlásil v Lagaši osvobození od dluhů, vrátil matku dítěti, vrátil dítě k matce, vyhlásil osvobození od úroků. Onoho dne Entemena postavil Lugalemušovi jeho milovaný chrám Emuš v Badtibiře a zařídil mu jej. Pro obyvatele Uruku, obyvatele Larsy a obyvatele Badtibiry vyhlásil osvobození od dluhů. Nechal je, aby se vrátili k Inaně do Uruku v její ruku, k Utovi do Larsy v jeho ruku, k Lugalemušovi do Emuše v jeho ruku.“²⁴
(Nápisy Entemeny)

„Zbavil domovy obyvatel Lagaše lichvy, zabírání, hladu, krádeže, násilí, vyhlásil jejich osvobození od dluhů. Aby mocný nekřivdil sirotě a vdově, uzavřel Urukagina s bohem Ningirsuem tuto dohodu.“²⁵ (Nápisy Urukaginy)

²³ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 271-275.

²⁴ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 108.

²⁵ Cit. dílo, str. 107

„Tehdy jsem pro syny a dcery Nippuru, syny a dcery Uru, syny a dcery Isinu, syny a dcery Sumeru i Akkadu, na jejichž šíji lpěly povinné služby, zavedl ze svého podnětu zproštění dluhů.“²⁶ (Zákony Lipit-Ištara)

Další kategorií občanů, kteří si podle mínění zákonodárců zasluhují vyšší ochranu, jsou také dlužníci. Tyto zákony se netýkaly pouze ochrany jinak sociálně znevýhodněných jako vdov a sirotků, ale všeobecně všech dlužníků, kteří se mohli dostat až do dlužního otroctví kvůli nemožnosti splácet. Jednou z těžkostí, které chtěli vládci zamezit, byla i lichva a s ní spojené sociální a společenské problémy. Převážná část autorů jako například Josef Klíma, Stephen Bertman nebo Marc Van De Mieroop, kteří se věnovali mezopotámské společnosti, byli toho názoru, že pokud je postižena rodina, jako základní stavební kámen každé společnosti, má to negativní dopad na celek. Proto se tímto problémem zabývali panovníci již v rané době starověké Mezopotámie a snažili se tento problém zmírnit. Dalším důvodem vydávání těchto zákonů mělo být také upevnění panovníkovi moci a zvýšení popularity. Po zkoumání historického kontextu musím s těmito autory souhlasit, jelikož zákony byly vydávány v době, kdy zemi sužovaly problémy, které mohly ovlivnit panovníkův mandát. Jako příklad mohu uvést Entenemu, který vydal zákon zmírňující dlužní otroctví v době, kdy jeho zemi sužovala tíživá hospodářská situace. Také Urukagina vydal své reformy v době hospodářské krize a sociálních rozporů. Vydání zákonů o lichvě a úpravy úroků bylo součástí takřka všech panovníků, z čeho můžeme soudit, že tento problém přetrvával i přes tato nařízení.

²⁶ Cit. dílo, str. 111

3.4 Ochrana otroků

„O dnu, kdy vladař vstoupil do chrámu, po sedm dnů, byla otrokyně rovna své paní, otrok a pán šli bok po boku. V jeho městě leželi mocný a slabý bok po boku. (Gudea)

Otroka, který se provinil, jeho pán neudeřil do hlavy, otrokyni, která se dopustila špatnosti, neztloukla její paní do obličeje.“ (Gudea)²⁷

I přesto, že otroci nebyli zpravidla bráni jako plnohodnotní občané, ale pohlíželo se na ně spíše jako na majetek svého pána, dle některých zákonů i oni požívali jisté ochrany a byla jim přiznána mnohá práva. I když tato nařízení byla často vydávána ke zvláštním příležitostem a neměla dlouhého trvání, jedná se o zajímavou část zákonodárné aktivity vladařů, která také jistě stojí za zmínku.

Další zákony, které se týkají otroků, nejsou z mého hlediska ochranou sociálně slabých osob, ale alespoň částečně fungují jako „ochrana“ před ublížením na zdraví od ostatních obyvatel. To, že měl otrok svou hodnotu, znamenalo, že si ostatní obyvatelé byli vědomi peněžitých následků v případě ublížení na těle, což mohlo vést ke zmírnění útoků na otroka.

„za tělesná poškození muškénů nebo otroků je určen peněžitý trest.“²⁸

„za smrtelné zranění cizího otroka, platí majitel býka 15 šekelů.“²⁹

²⁷ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 108.

²⁸ Cit. dílo, str. 66

²⁹ Cit. dílo, str. 52

3.5 Dlužní otroctví

Jako důvod dlužního otroctví můžeme uvést nouzi a zadlužení plnoprávných osob v případě, kdy nebyli schopni vyřešit svou finanční situaci. Pokud občan nemohl splatit svému věřiteli včas své dluhy i s úroky, stal se otrokem, kde mohl být využitý jako pracovní síla nebo mohl být prodán dále do otroctví. Případů dlužního otroctví bylo několik. Pokud rodiče nebyli schopni finančně zajistit své děti, byly tyto děti dány do otroctví. Také se dochovalo několik dokladů, kdy byly sestry prodávány svými bratry, které k tomu činu donutil hlad, ale známe dokonce případy, kdy plnoprávní občané prodávali sami sebe z „vlastního rozhodnutí“. Tito lidé vstupovali do otroctví, aby získali nejnutnější potravu, oděv a přístřeší. Další formou dlužního otroctví byla tzv. adopce dítěte, kdy bylo prodáno svými rodiči „adoptivní matce, aby ji sloužilo a zaopatřovalo ji živobytí prostitucí.“³⁰

3.6 Příčiny vzniku dlužního otroctví

Jedním z důvodů vzniku dlužního otroctví je centralizace, která probíhala mezi městy. Tento proces vedl k sociální stratifikaci, jež byla charakterizována odcizením půdy mezi svobodnými občany a zvýšením dluhového otroctví. Z ekonomického hlediska nerozlišujeme tři třídy, ale pouze dvě. Tyto dvě třídy byly rozčleněny na hlavní třídu a zbytek populace. Na sociální rozvrstvení můžeme pohlížet z ekonomické stránky jako důvod, kvůli kterému vznikla tíživá situace pro svobodné občany. Vlastníci půdy ztratili kontrolu nad svými výrobními prostředky. Tato ztráta zapříčinila vznik závislosti na velkých vlastnících půdy, obchodních a státních zdrojích. Kvůli této závislosti byli nuceni drobní vlastníci půdy žádat o vysoké půjčky, které obsahovaly vysoké úrokové sazby. V případě nepříznivé zemědělské situace, kdy plodiny nedosahovaly dostatečných objemů, nebyli vlastníci půdy schopni splácet půjčky. Na základě jejich neschopnosti splácet půjčku byli někteří farmáři nuceni prodat do otroctví lidi, kteří byli na dlužníkovi závislí. Nakonec byli povinni prodat svou půdu a zemědělské prostředky, sebe a svou rodinu do dlužního otroctví. Svobodní občané měli též možnost uzavřít smlouvu s věřitelem, ve které bylo dohodnuto, že půjčka bude splácena prací na věřitelských pozemcích. Smlouvy mohly být uzavřené na několik let nebo do konce života.³¹

³⁰ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 108.

³¹ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 87-88.

3.7 Systém půjček

Již od prvotních občin byly půjčky využívány k odvrácení bezprostřední krize. Ten, kdo nebyl schopen si pořídit danou věc směnou či měnou, mohl si ji zaopatřit půjčkou. Nejednalo se pouze o finanční půjčku, ale také například půjčku obilní. Mnoho vládců se snažilo řešit tyto vážné hospodářské problémy pozastavením vymáhání půjček, jelikož riziko těchto půjček bylo vysoké.³²

Lichva byla velmi často součástí uzavírání půjček, a tak vznikala vladařova snaha o vytvoření písemných předpisů, které by upravovaly povinnosti věřitele a dlužníka. Nejednalo se ovšem o lehký úkol, protože bylo zapotřebí ochránit plnoprávné obyvatelstvo, materiálně je zajistit a uchránit je před zásahy obchodníků, aby nebyla ohrožena prosperita země. Na druhé straně se setkávali s byrokracií z paláců a chrámů, která hájila jejich zájmy s obchodníky. Byla například stanovena maximální úroková míra 20 % pro peněžitou a 33¹/₃% pro obilní zápůjčku. Další stanovením byl zákaz, aby obchodník nebo šenkýřka přijímali od otroka zboží a poskytovali mu půjčku. Chammurapi také uložil povinnosti obchodníkovi, aby v případě neschopnosti splácet dluh ve stříbře přijímal splátky v obilí nebo jiném zboží. Obchodník, který měl snahu podvést dlužníka nebo požadoval úroky v nezákonné míře, měl být podle zákona potrestán ztrátou celé pohledávky. Všechna tato nařízení byla ovšem spíše pouhým gestem, jelikož v praxi se žádné z těchto nařízení nedodržovalo.³³

³² Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 87-88.

³³ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 229.

3.8 Zajištění úvěru

K zajištění úvěru bylo použito několik možností. Jedna z nich byla věcné zajištění dlužníkovi nemovitosti. Vedle věcného zajištění bylo také možné zajistit úvěr samotným dlužníkem nebo jeho rodinnými příslušníky. K zajištění mohl být také použit otrok, který nebyl brán jako rukojmí, ale jako věcná zástava. Z dochovaných zákonů z Ešnunny či Chammurapiho bylo přisvojení svobodného občana nebo cizího otroka jako rukojmí nebo zástava pro zajištění neexistujícího úvěru trestně stíháno. Doba dlužního otroctví před vydáním Chammurapiho nařízení nebyla zřejmě vůbec časově omezena. Po vydání nařízení Chammurapi zkrátil dlužní otroctví členů rodiny za dluhy jejich otce na tři roky. V případě vydání otroka do zástavy mohl být kdykoliv otrok věřitelem prodán.³⁴

³⁴ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 133.

4 Mezopotámské zákonodárství

Hospodářské a společenské vztahy nebyly vždy řízeny písemnými dokumenty, ale zprvu bylo vše spravováno na základě ústních dohod, obyčejů a zvyků. První dochované klínopisné záznamy pochází z 1. poloviny 3. tisíciletí př. n. l. a jejich obsahem jsou převážně hospodářské a účetní výkazy, inventáře, seznamy obětí apod. Nezastavitelný vývoj zemědělské a řemeslné výroby, obchodních styků a rozvoj soukromého vlastnictví ukázal na nutnost psaného práva, které sloužilo především k ochraně příslušníků vládnoucí třídy.³⁵ Mezi první právní smlouvy řadíme smlouvy, jež byly sepsány okolo roku 2500 př. n. l. Jejich obsahem jsou texty právního jednání, především kupní smlouvy týkající se nemovitostí. Tabulky jsou tzv. pravzory dnešních pozemkových knih. Existence těchto tabulek svědčí o tom, že nebylo možné se spolehnout na paměť a také to jak málo si partneři důvěřovali. Již nestačilo pouhé podání ruky, vše muselo být pečlivě zaznamenáno.³⁶ Psané právo na Blízkém východě předchází prvním právním kodexům. Prostřednictvím kodexů ze starověké Mezopotámie můžeme nahlédnout do skutečné historie zákonů, které byly často idealizované, ale také praktikovány v mezopotámské společnosti. Díky dochovaným kodexům a právním předpisům dostáváme odpovědi na nejzajímavější otázky od největších filozofů a sociálních myslitelů za posledních pět tisíciletí. Proč se k sobě lidé mají chovat spravedlivě? Kdo si zaslouží být chráněn a do jaké míry? Jaký je důvod, že je někdo skutečně vinen? Jak bude pachatel potrestán, a který orgán rozhodne o jeho potrestání? Co opravdu znamená spravedlnost? Do dnešního dne bylo nalezeno tisíce právních dokumentů, ve kterých jsou dochovány právní materiály a také formulovány požadavky sociální spravedlnosti neboli zákonné kodexy. Důkazy o hledání sociální spravedlnosti nalézáme také v královských výnosech a nařízeních, královských pokynech, soudních záznamech, ale také v lexikálních textech neboli slovnících, písemných ekonomických transakcích, soukromých dopisech, a nakonec také v bájně literatuře.

³⁵ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 199.

³⁶ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 199.

Pokud bychom hledali význam slova „spravedlnost“ v mezopotámské společnosti, došli bychom k odkazování na zmírnění utrpení pro chudé, týrané a občany na okraji společnosti. Spravedlnost není poskytována pouze lidem na okraji společnosti a chudým, ale dokonce i ti nejhorší zločinci požívali určitou formu ochrany. Mezopotámská společnost si uvědomovala, že jednotlivci jako vdovy a sirotci jsou nejvíce vystaveni zneužívání, a proto potřebují větší ochranu. Co je důvodem spravedlivého jednání? Při hledání logiky nebo zdůvodnění snahy o zajištění sociální spravedlnosti nenalezneme právní logiku jako „logiku“ v aristotelském smyslu. Význam slova jako spravedlnost a rovnost ve starověké společnosti nenalezneme. V právních textech nejsou tyto pojmy definovány jako celek, ale vždy jako výklad konkrétních případů a následných rozsudků. Povaha takových rozsudků nemá povahu filozofie práva v moderním smyslu.³⁷ Níže zmíním zdroje, které budou pro mou práci stěžejní, jelikož z nich budu čerpat informace k definování ochrany sociálně slabých osob.

4.1 Nápisy Entemeny, vladaře Lagaše (cca 2405-2375 př. n. l.)

Vladař Entenema byl pátým členem Urnanšeovy dynastie a po dobu své vlády se potýkal s neblahou hospodářskou situací země, která byla vyvolána konfliktem se sousedním rivalem – Ummou. Krokem ke zmírnění hospodářské krize bylo vyhlášení moratoria - zastavil vymáhání dluhů a daní. Tímto krokem pomohl velikému množství zadluženého plnoprávného obyvatelstva. Jedná se ovšem také o akt jeho prozíravosti, jelikož ke zrušení vymáhání dluhů měl svůj důvod. Počítal totiž s pomocí tohoto obyvatelstva pro případ ohrožení své půdy nepřítelem. Jedná se o dosud nejstarší doklad zmírnění dlužního otroctví, jelikož vladař umožnil matce, aby „se vrátila (od věřitele)“ ke svým dětem a děti k matce.³⁸

³⁷ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 199.

³⁸ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 37-38.

Zákonodárné dílo vzniklo cca 2405 až 2375 př. n. l. Entementův edikt sloužil jako předloha pro další právní akty. Jelikož se nám nedochovaly žádné dostupné informace jako například jména ekonomů, ministra financí městského státu leagašského či původců prvního známého opatření proti hospodářské krizi v Sumeru, jsou tyto spisy na vápencové desce spojeny pouze se jménem vladaře Entemeny.

4.2 Nápis Urukaginy, vladaře Lagaše (2351-2342 př. n. l.)

Vladař Urukagina chtěl být viděn jako vladař, který napraví veškeré křivdy z minulosti. Nejpodstatnějším důvodem sociálních reforem byly sociální konflikty a hospodářská krize. V prologu zdůrazňuje svou legitimitu své vladařské moci a také to, že je bohům (kněžstvu) oddán. Jádrem nápisů díla je představa Urukagina jako reformátora, který napraví dřívější zlořády a následně také uvádí nepořádek z doby před jeho nástupem na trůn. Jako hlavní důvod toho nepořádku udává zneužívání vládní moci svými předchůdci. Kvůli tomu bylo prosté obyvatelstvo donuceno platit dávky, které byly vybírány všudypřítomnými dohlážiteli a výběřčími. Daň se vybírala například při lodní dopravě, rybolovu, zemědělství, pastevectví a podobně. Mezi jeho sociální reformy můžeme uvést snížení přehnaných poplatků za pohřbívání a rozvody, stíhá také krádež i nevěru apod. Taktéž jako Entenema zprostil své obyvatelstvo od dlužního otroctví.

Vládce Urukagina byl prvním, jenž vyslovil ochranu slabých před silnými. Slíbil, že ochrání vdovy, sirotky a všechny sociálně slabé před útlakem bohatých a silných. Trestní sankcí za porušení mezilidských vztahů mělo být prokletí Bohů, což v té době byl trest nejvyšší.³⁹

³⁹ *Nejstarší zákony lidstva* [online]. Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/07/nejstarsi-zakony-lidstva/>.

4.3 Nápis Gudey, vladaře Girsu (2144-2124 př.n.l.)

Důvodem k vydávání zákonů byl především zájem o hospodářství, sociální vyrovnanost a také propagace vlády. V první řadě musíme říct, že Guedova opatření nejsou ani reformy, ani zákony ve formálním stylu. Jedná se o krátkodobé a příležitostné akty, které se vydávaly například k příležitosti stavby chrámu Boha Ningirsua. Jedno z takovýchto opatření zakazovalo, aby ženy během výstavby chrámu nosily těžký náklad, bylo zakázáno poskytování půjček na vysoký úrok, matky nemohly trestat své děti a nikdo nesměl být bit bičem. Během konání slavností byl odstraněn rozdíl mezi plnoprávními osobami a otroky. Dalším nařízením obsahovalo příkaz, kdy bohatý nesměl křivdit sirotkům a mocný nesměl ubližovat vdovám.

4.4 Zákony Urnammua, vladaře Uru (2111-2093 př. n. l.)

Urnammua, zakladatel dynastie urské je dosud nejstarším známým zákonodárcem. Celkový rozsah původního díla nám není znám, jelikož se dochovaly pouze jeho opisy, které pochází z dob Chamurapiho. Není také jisté, zda byl originál vytesán do kamenné stély jako pozdější zákonodárná díla. Celkově se dochovalo třicet jedna zákonů, které byly rozděleny na dva fragmenty a někde byly poškozeny až k nesrozumitelnosti.⁴⁰ Předmluva zákonodárná díla obsahuje doložení legitimacy tím, že se odkazuje na bohy Aana a Enlila, jež pověřili boha Nannara, aby dosadil Urnammua na trůn. V další části je uvedeno Urnammuovo vítězství nad lagašským místodržícím Nammachanim. Vladař také vypráví o špatné historii ve státní správě a hospodářství a odkazuje na odstranění těchto chyb jím osobně. V tomto spisu mluví Urnammua o zrušení dlužního otroctví a ze závěrečné moralizující části prologu, který se dochoval, je možné se dočíst o výzvě k ochraně vdov, sirotků a slabých. Případným postihem je například peněžitý trest pro toho, kdo násilím zbavil panenství cizí otrokyni.⁴¹

⁴⁰ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*, s. 39-41.

⁴¹ Srov. KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva*, s. 46.

4.5 Zákony Lipit-Ištara, vladaře Isinu (1934-1924 př. n. l.)

Zákony Lipit-Ištara jsou známy jako předchůdce známějšího Hamurappiho zákoníku. Zákoník byl nalezen nejprve jako jediný fragment archeologickým týmem univerzity v Pensylvánii, ale celkově byly nalezeny čtyři fragmenty ve městě Nippur, který leží na území dnešního Iráku.⁴² Již v prologu se Lipit-Ištar představuje jako zákonodárce a prohlašuje, že je z vůle bohů Any, Enlila, a bohyně Ninisinnou, ochránkyní Isinu, vladařem, jenž byl dosazen na trůn. Další částí, kterou můžeme nalézt, je prohlášení o jeho schopnosti nastolit spravedlnost v zemi, a následně to dokazuje jednotlivými reformami. V díle vidíme velikou znalost společenských vztahů a hospodářských poměrů, ale můžeme také říct, že je dílo vyspělé i po technické stránce. Panovník Lipit-Ištar se ve svém předpisu zmiňuje o ochraně manželky, která byla v manželství postižena ztrátou zraku nebo mrtvicí. Dle zákona je manžel povinen ponechat ji v domě a vyživovat ji a to i v případě, že se manžel znovu ožení. V zákoně můžeme také nalézt příkaz k propuštění otroka, jenž správně vykonával svou otrockou práci a byl také zatížen dlužním otroctvím za dluhy svého pána. Dochoval se nám také sumerský hymnys, jež opěvuje Lipit-Ištarovy zásluhy o sociálně slabé a o upevnění spravedlnosti.

4.6 Zákony z Ešnunny (18. stol. př. n. l.)

Jedná se o nejstarší známé zákony psané v akkadštině.⁴³ Doposud neznáme přesnou dobu jejich vzniku a dlouhou dobu byly zákony chybně uvedeny jako „zákony Bilalamovy“, jelikož americký archeolog Albrecht Götz ve své publikaci na základě fragmentární datovací formule uvedl za autora zákonů vladaře Bilalamu.⁴⁴

⁴² Srov. 1860 BC: *The Code of Lipit-Ishtar* [online]. Dostupné z: <http://www.duhaime.org/LawMuseum/LawArticle-1367/1860-BC-The-Code-of-Lipit-Ishtar.aspx>.

⁴³ Srov. *The Laws of Eshnunna* by Reuven Yaron.

⁴⁴ Srov. *Old Babylonian Period* [online]. Dostupné z: <https://www.ancient.eu/article/250/old-babylonian-period/>.

Skutečným zákonodárcem byl nejspíše Daduša, vladař, který panoval na počátku 18. stol. př. n. l. v Ešnuně. Znamená to tedy, že jsou jen o trochu starší než Chamurapiho zákoník. V předchozích zákonících byl vždy prolog a epilog, který ale v zákonech z Ešnuny chybí. Kvůli špatně dochované datovací formuli se stále vedou diskuze a spory ohledně jejich přesného stáří. Zákony byly dochovány na dvou téměř shodných tabulkách, ale jejich originál nám také není znám. Díky rozdílům, které můžeme nalézt v textech obou dochovaných tabulek, tušíme, že byly opisovány z různých starších předloh. Podle zákoníku byl tvrdě trestán ten, jenž si vzal neoprávněně do zástavy otrokyni. Pokud vlastník otrokyně odpřisáhl, že věřiteli nic nedluží, musela mu být otrokyně vrácena zpět, ale také mu musela být zaplacená mzda za práci, kterou by otrokyně po dobu zadržování udělala. V případě, že by otrokyně u věřitele zemřela, musel být věřitel povinen nahradit dvě otrokyně. V zákoně nalezneme zmínku o finanční tísní. Pokud občan prodal z nouze svůj dům, platil tzv. retracts, kdy kupec při opětném prodeji byl povinen nejdříve nabídnout dům ke zpětné koupi.⁴⁵

4.7 Chamurapiho zákoník (1810-1750 př. n. l.)

Chamurapiho zákoník je dochován na kuželovité stéle z čediče a pochází ze sklonku jeho vlády. Při pohledu na vrchol přední stély je vyobrazen Chamurappi, který přijímá od Samaše, boha Slunce a spravedlnosti, zákony. Zákoník začíná prologem a končí epilogem a obě tyto části nesou básnický sloh. Je zde použita vytříbená akkadština a dílo je rozděleno na 282 paragrafů, což je dílem jejího prvního překladatele a vydavatele, francouzského asyriologa V. Scheila. Každé souvětí začíná podmiňovací spojkou „jestliže“. Tato podmiňovací spojka se používá z praktických důvodů dodnes.⁴⁶

V prologu je uvedeno, že kodex zajišťuje, aby silní nevyužívali slabé, což je zjevné ze stanovení povinností náhrady osobám, které utrpěly nějakou ztrátu. Například u dětí, které nějakým způsobem přišly o otce u vdov.⁴⁷

⁴⁵ Srov. *Old Babylonian Period* [online]. Dostupné z: <https://www.ancient.eu/article/250/old-babylonian-period/>.

⁴⁶ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 208.

⁴⁷ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 160.

Při srovnání předchozí sumerského a akkadského zákonu zjistíme, že Chammurappiho zákoník je formálně i obsahově propracovanější. Existuje také ale výtka, která je vznášena na zákoník. Ta se týká nedostatku systematičnosti, avšak jedná se o neprávem vznášenou námitku. Zákoník je seřazen dle potřeb a představ tehdejší doby, ale ty nemohou být srovnávány s dnešními představami a potřebami. Chammurappi se snažil ulehčit ženinu ztrátu manžela tím, že ji zajistil právo na bydlení v domě zemřelého manžela, a také poživací právo k věnu a k darům, které ji bylo písemně věnováno za života jejího manžela. Pokud manžel své ženě nic nevěnoval, měla právo na podíl, který dostával jednotlivý dědic. Další ochranou byl zákon, který zakazoval dětem vypudit matku z manželova domu.⁴⁸

⁴⁸ Srov. KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*, s. 160.

5 Porovnání sociálních problémů dnes a dříve

Prvopočátky pomoci druhým a charitativní činnosti se poměrně liší od pojetí známého dnešní společnosti. V dnešní době mnohdy představuje složitý proces provázaný s dalšími obory, a podléhající rozlišnému pojetí ve společnosti a celkově širším souvislostem, než tomu bylo dříve. Prvotní koncept charitativní činnosti představoval především individuálními aspekty každého, zejména jeho potřeby. V dnešní době představuje většinou spíše o provázaný celek, který souvisí s řadou dalších oborů a koncept prošel od svého počátku řadou změn zejména v podobě realizace jednotlivých činností a výkladu pojmu, včetně jeho náležitostí.⁴⁹ Lidskost a laskavost k druhým patří k základním myšlenkám konceptu charitativní činnosti, zahrnuje především pomoc potřebným, chudým a všem, kteří pomoc potřebují bez ohledu na další faktory, jedná se pouze o tuto základní charakteristiku. Zároveň koncept charitativní činnosti hraje klíčovou roli v řadě náboženství (Islám, Křesťanství aj.) a je základním prvkem, ze kterého vycházejí veškeré morální zásady. Pokud se podíváme na základní povahu charity bez ohledu na sociální a kulturní okolí, základní vymezení představuje jev, který se většina populace naučí během socializace v dětském, raném věku.⁵⁰ Mezi potřebné lidi řadíme kohokoliv, kdo není schopen si sám pomoci a potřebuje pomoc druhého. Už od dávných dob ovšem mezi klíčové patřily tři kategorie osob, které je nutné obzvlášť chránit; vdova, sirotek a chudý. Samozřejmě při tomto vymezení nelze zůstat, ale v historii se jednalo o nejčastější příklady, jež pomoc potřebovaly.⁵¹

⁴⁹ Srov. PAULUS, Markus. The early origins of human charity.

⁵⁰ Srov. CHILOSI, Alberto. Poverty, Population, Inequality, and Development in Historical Perspective.

⁵¹ Srov. ANHEIER, Helmut K. a Stefan TOEPLER. *International Encyclopedia of Civil Society* [online].

Zejména na blízkém východě patřilo pravidlo ochrany vdov, sirotek a chudých – jednalo se o pravidlo existující již od prvopočátku a zakotvení legislativní úpravy území, která chránila zejména tuto nejzranitelnější skupinu osob. Jednalo se o základní právo, které chránilo již od prvopočátku nejčastější možné ohrožené osoby, a dbalo na jejich ochranu – zejména vládci tehdejší doby toto pravidlo stanovili za jedno z těch nejdůležitějších. Ze strany obyvatel se jednalo o láskyplný čin, který všichni obdivovali. Vůdci kvůli tomu byli pokládáni za bohy, opravdové vůdce, což bylo nejceněnější odměnou, kterou lze za obdobné činy získat; zároveň je touto formou motivována velká část obyvatel k totožnému přístupu.⁵² S ohledem na vývoj v Mezopotámii se právní úprava snažila stále vylepšovala vzhledem k původnímu životnímu způsobu tehdejších obyvatel. První lidé byli zejména lovci a sběrači, tím pádem se živili především svou kořistí, lesními a jinými dostupnými plody, dalšími částmi rostlin. Nejednalo se na tehdejší poměry o špatný způsob života, ale byl dostačující zejména v případě malých, rodinných skupin. Nevýhodou tohoto způsobu života byla nutnost neustále kočovat a cestovat, což bylo fyzicky i časově náročné. Postupně civilizace začala zjišťovat, že existují lepší a jednodušší způsoby obživy – zejména si vypěstovat vlastní úrodu a nebýt tak v neustálém cestovním procesu a znamenalo to rovněž možnost zabydlet se na jednom místě, a to i ve větších skupinách. A tak se životní úroveň obyvatel zvyšovala a společně s ní počet obyvatel – což dalo prostor pro vznik nových, dosud nepoznaných jevů – například prvotní dělení do „společenských tříd“, které v té době tkvělo zejména v rozdílném způsobu obživy, jako tomu vždy bylo. A tak se z pracovní síly, která byla dříve alokována především v zemědělství, přesouvala část obyvatelstva k činnosti řemeslníků, což znamenalo lepší podmínky pro život. Společně s pozitivními aspekty se rovněž objevily i první negativní rysy, které se ve větších společenstvích objevují a souvisí také z velké části s rozdělením dle „společenských“ skupin. Je samozřejmostí, že ve větší skupině osob je koncentrace těchto jevů stále více častější a v menších kočovných skupinách to určitě nebylo tak časté vzhledem k jejich rodinné povaze. Ovšem při skupině více osob se může bohužel snadněji stát, že lidé nedokážou reagovat na požadavky většinové společnosti, jako je tomu i dnes, v jiné formě. Jedná se rovněž o skupinu více zranitelných – veškeré děti a ženy, zejména pak ti bez zázemí – vdovy a sirotci.⁵³

⁵² Srov. KERRIGAN, Michael. *Mezopotámie*, s. 8-20.

⁵³ Srov. ANHEIER, Helmut K. a Stefan TOEPLER. *International Encyclopedia of Civil Society* [online].

V rámci velkých skupin pak byla samozřejmostí autorita, která fungování společnosti upravovala, regulovala negativní jevy, a naopak podporovala dobré společenské mravy. Jak již bylo zmíněno, v rámci těchto společenství byli vládci považováni v případě správných životních podmínek pro své obyvatele považováni za Bohy. Péče o sirotky a vdovy náležela vládci – který zajistil uspokojivou životní úroveň této ohrožené a zranitelné skupiny. V některých dobách se pak lze potkat s odlišnou právní úpravou ochrany vdov, sirotek a odděleně chudých – tato skutečnost je zmiňována neovlivnitelnou povahou, jež plyne z prvních dvou kategorií občanů. Diskutabilní zde je, zda vždy bylo možné svou životní úroveň v té době ovlivnit – a za jakých podmínek. Někteří vládci mezi těmito skupinami dělali rozdíl a někteří nikoliv. Rovněž se můžeme setkat s rozdílnými popisy této skutečnosti v literatuře, která tuto dobu popisuje. Mezi základní právo ochrany sirotek a vdov patřilo zejména ujednání o tom, že nikdo nesmí tuto skupinu za žádné okolnosti ohrozit. V Exodusu je tato skutečnost trestána zlobou a smrtí. Právo a jeho důležitost patřilo mezi základní principy fungování Mezopotámie a jeho dodržování bylo v tehdejší době samozřejmostí, což je dosvědčeno rovněž v mnohých dochovaných sochách. Rovněž zůstává skuteností, že slovo vůdce platilo – a nedodržení by zejména v případě zranitelných mělo tvrdé následky, s čímž se ztotožňovala celá společnost. Tato skutečnost, při které byli chráněni nejzranitelnější se stala samozřejmostí pro mnohé generace.⁵⁴

Jak již bylo zmíněno, v dnešní době území tehdejší Mezopotámie představuje zhruba území Iráku, severovýchodní Sýrie a jihovýchodního Turecka a jihozápadního Íránu. Pokud se podíváme na ochranu té nejzranitelnější skupiny v dnešní době, zjistíme, že se poměrně právní úprava a vymáhání rovných práv a životní úrovně pro všechny nedaří. Smutnou skuteností je, že počet populace se statutem vdova, či sirotek vzhledem k situaci, která ve většině území panuje, narůstá. Kvůli tomuto faktu je velice obtížné při vysokém počtu obyvatel určité skupiny a i přes skutečnost, že se jedná o situaci v 21. století se situace zhoršuje. V rámci této skupiny obyvatel dochází k četnému porušování lidských práv a právní úprava, jež by doopravdy fungovala a byla vymahatelná je v procesu. Velká část této populace v rozhovorech uvedla, že se cítí v ohrožení života.⁵⁵

⁵⁴ Srov. KERRIGAN, Michael. *Mezopotámie*.

⁵⁵ Srov. The Bible, the Economy, and the Poor. Dostupné z: <http://moses.creighton.edu/JRs/2014/2014-11.pdf>.

Klíčovou roli v těchto oblastích hraje poskytnutí základních životních potřeb – potravy, pitné vody, ošacení, prostoru k odpočinku a vykonání osobní hygieny. Vzhledem k situaci na území se jedná o primární pomoc, která představuje nejvíce efektivní způsob pomoci pro dané území a je okamžitá. V rámci finančních příspěvků se lze často setkat s názory, že jejich dosažení je velice obtížné a lidé často upřednostňují hmotnou pomoc, kterou ve většině případů potřebují pro sebe a také pro přežití své rodiny nejvíce – nutno podotknout, že se často nejedná jen o vdovy a sirotky, ale velkou část populace, která žije v chudobě a často i přímém ohrožení života.⁵⁶

Otázkou zůstává, jak při aktuální situaci na daném území ochranu nejzranitelnějších, která se bohužel nevztahuje už jen na vdovy, sirotky a chudé, ale všechny generace různého společenského statusu. Aktuální situace je způsobena válkou a politickou situací na území, kvůli kterým lze tuto skutečnost reálně kontrolovat a zajistit dodržení velice málo – často se totiž o mnohých trestných činech a násilí nikdo nedoví, vzhledem k panující situaci. Na území panuje válka a právě na těch nejzranitelnějších skupinách se koná největší násilí a nejedná se pouze o jev, který je známý v rámci daných států. Ovšem i přes fakt, že o skutečnosti informují média, nelze toto v dnešní době již zakotvené základní lidské právo vynutit – a nejedná se o bohužel o krátkodobý jev panující chvíli.

Může snad aktuální situace být v souladu s původními zákony ochrany těch nejzranitelnějších? A jak tuto skutečnost lze vůbec v této situaci zajistit?^{57 58}

⁵⁶ Srov. *Orphans & Widows* [online].

⁵⁷ Srov. *Amid war on IS, Iraq's widows and orphans face neglect* [online].

⁵⁸ Srov. *Scorned and stateless: children of Isis fighters face an uncertain future* [online]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/07/children-isis-fighters-syria-raqqa-orphans-uncertain-future>.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo osvětlit ochranu sociálně slabých ve starověké Mezopotámii, která byla kolébkou právního systému a zákonů. Utvářely se zde první obcíny, které se zformovaly v městské státy a centra.

Zákony, které mezopotámští zákonodárci vydávaly, byly velice fascinující. Jednalo se totiž o první vydávané zákoníky. Od našich dnešních zákonů se velice liší, jelikož udávají přesně určené případy. Kvůli tomu docházelo k problémům při vydávání rozsudků soudcem. Pokud porovnáím dnešní zákony s těmi starověkými, vidím jeden obrovský rozdíl. Oproti starověku máme v dnešní době desítky zákonů, vyhlášek a norem. Zákonů vydaných v Mezopotámii bylo spíše poskromnu a byly velice často pouze upravovány současným vladařem, aby je přizpůsobil aktuálnímu dění ve společnosti. Tresty za porušení zákona byly spíše odstrašující, protože se jednalo z mého pohledu o zvlášť kruté tresty, aby mohly být praktikovány v praxi. Jedním z trestů, který je dle mého názoru opravdu krutý, bylo nabodnutí ženy na kůl. Zákonodárci si vždy dali záležet na tom, aby společnost byla informována o jejich úspěchu při odstranění dřívějšího nepořádku a následného vytvoření nového řádu. Po nastudování všech materiálů mohu říct, že obyčejové právo mělo v mezopotámské společnosti velký význam. Jak už jsem řekla, vydané zákoníky byly vydávány na přesně určené situace, takže v případě, že soudce nebyl schopen rozhodnout, využil obyčejového práva. Fungování společnosti nás vede k názoru, že ač byly zákony vydávány samotnými zákonodárci, nebyly vždy v praxi prosazovány. Můžeme to například vidět u případů lichvářství. Zákony upravovaly maximální úrokovou sazbu, která ovšem jak víme, nebyla vůbec dodržována. Vydané zákony byly slabší než byrokracie ze strany úředníků.

Podle některých autorů byly zákoníky pouze formou literárního díla. Já předpokládám, že se nejedná o pravdivý názor. Jelikož bylo s opisováním zákoníků mnoho práce, pochybuji, že by se písaři věnovali jeho opisování pouze proto, že se jednalo o literární díla. Dle mého názoru byly opisovány jako předloha k novějším zákonům. Jak jsem již zmiňovala, mnoho zákonodárců pouze přepisovalo již existující zákony.

Velké množství vydaných zákonů se nedochovalo vůbec nebo pouze v částečné podobě. Bylo tedy zvláště obtížné nalézt zákony, které by se týkaly ochrany vdov a sirotků. K pochopení zákonů bylo velice důležité fungování mezopotámské společnosti.

Každý zákon musel být konfrontován se samostatnou částí společnosti. Dlužní otroctví muselo být porovnáváno s ekonomickou situací a ochranu vdov a sirotků musíme dávat do souvislostí s rodinným právem. Díky tomu je možné pochopit, proč daný zákonodárce tyto zákony vydával. Bez této informace bych zákony pouze četla, ale nemohla jim porozumět.

Pokud se podíváme na důvody vydávání sociálních zákonů a reforem, nemůžeme opomenout dobrý úmysl vladařů ke zlepšení sociálního života občanů. Nejedná se o všem pouze o záměr pomoci občanům a ochranu hospodářství, ale také o sociální politiku, která je i během tisíců let neměnná. Sociální zákony, které byly v minulosti a v moderní době vydány, byly velice nápomocné k udržení politické moci zákonodárce a k propagaci vlády. Jednalo se o velice účinnou formu k udržení moci a uspokojení občanů.

Nejzajímavější částí mé bakalářské práce bylo porovnání starověké světa s dnešním moderním světem. Díky tomu jsem zjistila, že mnoho aspektů společnosti bylo dochováno do dnešní doby. Oproti tomu nám vývoj společnosti přinesl také mnoho důležitých změn. Při pohledu na historickou úpravu ochrany nejzranitelnější skupiny obyvatel se veškerí vládci zaměřovali na ochranu této skupiny jako na klíčový aspekt fungování společnosti. Právní úprava byla striktně dodržována a v případě porušení, zejména v obdobných situacích týkajících se práv zranitelných; dětí, vdov, chudých - se stalo společenskou samozřejmostí se o tyto osoby postarat. Někteří vládci rozdělovali na jednotlivé skupiny sirotky a vdovy a na druhé straně chudé; ovšem většinovým názorem bylo, že si nikdo své společenské postavení nevybírám a dle toho se jim v právní úpravě věnovala klíčová část obzvlášť hlídaná. Pokud se ovšem oproti tomu podíváme na dnešní situaci na území tehdejší Mezopotámie, nesetkáme se s ničím podobným - spíše s pravým opakem. Dodržování již právně ukotvených lidských práv není reálně vymahatelné, a nejvíce trpí ti nejzranitelnější děti, sirotci, vdovy. V aktuální situaci, která na území panuje se často setkáváme s násilím a vzhledem k politické a válečné situaci je otázkou, jak tuto situaci řešit; při velkém množství osob, válečném stavu a téměř nulové reálné kontrole.

Smutným faktem v dnešní době zůstává, že i přes neustálou pozornost médií se jedná o velice komplikovanou situaci, kterou nelze vyřešit ani v rámci mezinárodního řešení, a tak se lidská práva, která jsou již v 21. století ukotvena legislativně, porušují na denním pořádku bez vidin lepšího zítřka - s nulovou podobností téměř ideální situaci v Mezopotámii a jejímu stavu v otázce dodržování práv a autorit, se kterými se dnes na území nesetkáme.

Reference

Citovaná literatura

BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. 2003. ISBN 9780816074815.

KERRIGAN, Michael. *Mezopotámie: lidé starověku: co nám o sobě řekli*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 9788024737928.

KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*. 2. dopl. a oprav. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. Nové obzory vědy.

KLÍMA, Josef. *Lidé Mezopotámie: cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976. Stopy, fakta, svědectví (Orbis).

KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva: Chammurapi a jeho předchůdci*. 1. vyd. Praha: Academia, 1979.

KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. 1979.

Mesopotamian Civilization & Ancient Greece [online]. In: . [cit. 2021-04-12].

KERRIGAN, Michael. *Mezopotámie: lidé starověku: co nám o sobě řekli*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. ISBN 9788024737928.

KLÍMA, Josef. *Společnost a kultura starověké Mezopotámie*. 2. dopl. a oprav. vyd. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. Nové obzory vědy.

KLÍMA, Josef. *Lidé Mezopotámie: cestami dávné civilizace a kultury při Eufratu a Tigridu*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1976. Stopy, fakta, svědectví (Orbis).

KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva: Chammurapi a jeho předchůdci*. 1. vyd. Praha: Academia, 1979.

KLÍMA, Josef. *Nejstarší zákony lidstva. Chammurapi a jeho předchůdci*. 1979.

Mesopotamian Civilization & Ancient Greece [online]. In: . [cit. 2021-04-12].

Nejstarší zákony lidstva [online]. In: . [cit. 2021-04-12]. Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2018/07/nejstarsi-zakony-lidstva/>

VAN DE MIEROOP, Marc. *The ancient Mesopotamian city*. ISBN 9780191588457

Internetové zdroje

1860 BC: The Code of Lipit-Ishtar [online]. In: . [cit. 2021-04-12]. Dostupné z: <http://www.duhaime.org/LawMuseum/LawArticle-1367/1860-BC-The-Code-of-Lipit-Ishtar.aspx>

Amid war on IS, Iraq's widows and orphans face neglect [online]. In: . [cit. 2021-04-11]. ANHEIER, Helmut K. a Stefan TOEPLER, ed. *International Encyclopedia of Civil Society: History of Charity* [online]. New York, NY: Springer US, 2010 [cit. 2021-04-11]. ISBN 978-0-387-93994-0. Dostupné z: doi:10.1007/978-0-387-93996-4

The Bible, the Economy, and the Poor. *Journal of Religion & Society Supplement* [online]. 2014, (10) [cit. 2021-04-11]. ISSN 1941-8450. Dostupné z: doi:The Bible, the Economy, and the Poor

The Laws of Eshnunna by Reuven Yaron. *Journal of the American Academy of Religion*. 1974, 4(42), 752-754.

ROCHBERG, Francesca. The History of Science and Ancient Mesopotamia. *Journal of Ancient Near Eastern History* [online]. 2014, 1(1), 37-60 [cit. 2021-04-12]. ISSN 2328-9554. Dostupné z: doi:10.1515/janeh-2013-0003

Scorned and stateless: children of Isis fighters face an uncertain future [online]. In: . [cit. 2021-04-1]. Dostupné z: <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/07/children-isis-fighters-syria-raqqa-orphans-uncertain-future>

.

Články

FRYE, Richard. *History of Mesopotamia* [online]. In: . [cit. 2021-04-12].

CHILOSI, Alberto. Poverty, Population, Inequality, and Development in Historical Perspective. *SSRN Electronic Journal* [online]. [cit. 2021-04-11]. ISSN 1556-5068. Dostupné z: doi:10.2139/ssrn.1094545

Abstrakt

Práce „Starost o sociálně slabé v Mezopotámských zemích“ vymezuje základní východiska života v tehdejší společnosti, a to v kombinaci s ostatními aspekty a zejména se zaměřuje na přiblížení právní úpravy, s důrazem na sirotky, vdovy a chudé. Rovněž je zmíněna aktuální situace na území.

Abstract

The thesis „Care for disadvantaged people in Mesopotamia“ focuses on introducing the main points in the context of living in Mesopotamia and focuses also on the law and other things related to care for orphans, widows and poor. Actual situation of the region is also mentioned.